

Actief burgerschap en leefbaarheid in twee Rotterdamse wijken

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

De hedendaagse overheid heeft hoge verwachtingen over actieve burgerparticipatie. Sociologen verwachten echter dat deze nadruk op burgerparticipatie tot nieuwe ongelijkheid tussen stadsbuurten leidt. In 'betere' buurten van de stad wonen relatief veel hoogopgeleiden en autochtonen, categorieën die vanouds meer maatschappelijk actief zijn. In kwetsbare buurten wonen daarentegen veel allochtonen, laagopgeleiden en niet-werkenden, die – zo blijkt uit bestaand onderzoek – minder participeren. Burgerinitiatieven zouden floreren in buurten met weerbare en vaardige burgers en een krachtig sociaal weefsel, terwijl bewoners van kwetsbare wijken minder zouden participeren, hoewel daar vanwege alle problemen het meest behoefte is aan actieve burgerparticipatie. Deze studie onderzoekt actieve burgerparticipatie in twee Rotterdamse buurten, Schiemond en Lloydkwartier, een achterstandswijk versus een typische 'yuppenbuurt'. Anders dan verwacht blijken bewoners van Schiemond niet minder te participeren dan bewoners van Lloydkwartier. Als het om veiligheid in de buurt gaat, participeren in Schiemond zelfs meer respondenten dan in Lloydkwartier. Mogelijke redenen hiervoor zijn: (a) dat lager opgeleiden wel vaak participeren in informele buurtinitiatieven; (b) dat er door de gemiddeld langere woonduur in Schiemond een grotere mate van publieke familiariteit bestaat; of (c) dat bewoners door de grotere problemen in Schiemond meer genoodzaakt zijn om zelf actief te worden.

1 Inleiding

Termen als 'actief burgerschap', 'bewonersparticipatie' en 'betrokken burgers' zijn 'hot', zo blijkt uit de stroom van recente publicaties over dit onderwerp (Bakker e.a., 2011; Denters e.a., 2013; Engbersen & Engbersen, 2014; Van Houwelingen e.a., 2014; Kleinhans & Bolt, 2010; Specht, 2012; Tonkens & Verhoeven, 2011; Uitermark, 2012; 2014; Verhoeven & Tonkens, 2011; Vermeij e.a., 2012; Van de Wijdeven, 2012; WRR, 2012; Van der Zwaard & Specht, 2013). In tijden waarin landelijke en lokale overheden ertoe neigen zich uit het sociale domein terug te trekken en minder professionele en met publieke gelden gefinancierde voorzieningen aan te bieden, wordt een steeds groter beroep gedaan op de vrijwillige inzet van burgers en organisaties van het 'maatschappelijk middenveld'. Kortom, Nederland verandert langzaam van een klassieke verzorgingsstaat in een participatiesamenleving: *Van iedereen die dat kan, wordt gevraagd verantwoordelijkheid te nemen voor zijn of haar eigen leven en omgeving.*¹

1 Koning Willem-Alexander in zijn eerste troonrede: www.koninklijkhuus.nl/nieuws/toespraken/2013/september/troonrede-2013/.

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

Deze ingrijpende veranderingen van de Nederlandse verzorgingsstaat zijn ingegeven door zowel financiële redenen (bezuinigingen) als politiek-ideologische redenen. De roep om meer zelfredzaamheid van burgers kent dan ook een langere voorgeschiedenis dan de huidige economische crisis (vgl. Van der Zwaard & Specht, 2013: 12-13). Ten eerste kent de Nederlandse verzorgingsstaat al langer een verschuiving van ambities: van bescherming van kwetsbare burgers naar investeren in mensen, van gelijkheid van uitkomsten naar gelijkheid van kansen. Dit laatste impliceert een grotere 'handelingsverantwoordelijkheid' van burgers (WRR, 2006: 259). Ten tweede wordt ook in het grotestedenbeleid al langer nadruk gelegd op actieve betrokkenheid van bewoners: van de sociale vernieuwing uit de jaren tachtig naar de wijkaanpak van het kabinet-Balkenende III. Zo werd van 'krachtwijken' gesproken omdat 'het terugleggen van de kracht bij bewoners in de wijkaanpak centraal staat' (VROM, 2007: 4). Ten derde sluit de hedendaagse roep om burgerparticipatie en zelforganisatie goed aan bij de (progressieve) kritiek op het professionele welzijnswerk en andere overheidsinterventies van protestbewegingen uit de jaren zeventig. Hoewel 'actief burgerschap' dus wellicht een modewoord is, is het verschijnsel zeker niet nieuw.

De roep om Actief burgerschap roept echter ook nieuwe vragen op. Een daarvan is of de nadruk op actief burgerschap niet tot nieuwe sociale ongelijkheid leidt. Zo betoogt Uitermark (2012) dat vooral hoger opgeleiden over de benodigde bureaucratistische vaardigheden en sociale netwerken beschikken om effectief gebruik te kunnen maken van de (financiële) ruimte voor bewonersinitiatieven. Dit zou ook tot nieuwe ongelijkheid tussen buurten kunnen leiden. Volgens Uitermark (2012: 6) is 'de capaciteit tot zelforganisatie zeer ongelijk verdeeld. (...) Zelforganisatie impliceert ook uitsortering (...) want waar sociale problemen bestaan is de capaciteit tot zelforganisatie in de regel juist zwak ontwikkeld.' Engbersen en Engbersen (2014: 8) spreken van het 'Mattheus-effect', dat wil zeggen dat 'in straten en buurten met weerbare en vaardige burgers en met een krachtig sociaal weefsel belangrijke buurtinitiatieven tot stand komen, terwijl dat in straten en buurten met veel kwetsbare groepen niet het geval is'. Andere studies, die we hierna uitvoerig bespreken, nuanceren dit beeld. Juist als het gaat om het aanpakken van (in tegenstelling tot het praten over) leefbaarheidsproblemen in hedendaagse stadswijken zouden ook anderen dan de *usual suspects* actief participeren: niet alleen hoogopgeleide, veelal blanke mannen, maar ook vrouwen, laagopgeleiden en allochtonen.

Tegen deze achtergrond onderzoeken we in deze studie actieve burgerparticipatie in twee Rotterdamse wijken: Schiemond en Lloydkwartier. Beide wijken grenzen aan elkaar, maar zijn qua achtergrond van bewoners en kwaliteit van de leefomgeving zeer verschillend. Schiemond is een typische naoorlogse stadswijk met veel sociale huurwoningen. Bewoners van allochtone afkomst en lage-inkomensgroepen zijn hier oververtegenwoordigd. Lloydkwartier is recent gebouwd en staat bekend als 'yuppenwijk'. Hier wonen veel jonge gezinnen en bovenmodale inkomensgroepen. In beide wijken vroegen we bewoners (in totaal N=120) naar hun actieve participatie in de buurt, in het bijzonder waar het gaat om 'schoon, heel,

veilig'. We kozen voor 'schoon, heel, veilig' als specifiek thema van ons onderzoek omdat dit sinds jaar en dag het centrale doel is van het Rotterdamse lokale beleid. Het is een brede beleidsambitie, waarbij de gemeente samen met burgers wil optrekken om de leefkwaliteit van buurten te verbeteren. Van burgers wordt een actieve bijdrage verwacht om dit ideaal te realiseren, onder andere door zelf de handen uit de mouwen te steken (bijv. in typisch Rotterdamse projecten als 'Opzoomeren' en 'Mensen Maken de Stad'), maar ook door waakzaam te zijn dat anderen dit ideaal niet verpesten. Met andere woorden: 'schoon, heel, veilig' is een sprekend voorbeeld van modern beleidsdenken gebaseerd op gedeelde verantwoordelijkheid (lees: burgerparticipatie).

Onze centrale vraag is of bewoners van het gedepriveerde Schiemond inderdaad minder participeren om de leefbaarheid en veiligheid van hun buurt te bevorderen dan bewoners van het meer welgestelde Lloydkwartier, en zo ja, waarom dit zo is. We vroegen de respondenten daarom of ze wel of niet actief participeren in de buurt, maar ook naar hun perceptie van de leefbaarheid en veiligheid in de buurt en hun verwachtingen van de gemeente. Duidelijk zal worden dat zowel bewonerskenmerken als de kwaliteit van de directe leefomgeving een centrale rol spelen in de feitelijke patronen van bewonersparticipatie om de leefbaarheid van de wijk te vergroten.

2 Determinanten van actief burgerschap

Er is zowel in Nederland als elders veel onderzoek gedaan over wie deelneemt aan maatschappelijke en politieke participatie, of meer concreet: aan vrijwilligerswerk, protest- of inspraakbijeenkomsten, et cetera. De uitkomsten laten zien dat de deelname aan deze vormen van burgerparticipatie vaak selectief is: hoger opgeleiden, hogere inkomensgroepen, mannen, mensen van middelbare leeftijd en, in Nederland, autochtonen zijn relatief oververtegenwoordigd onder de deelnemers (Bakker e.a., 2011; Dekker & De Hart, 2009; Denters e.a., 2011; 2013; Kullberg, 2009; Hurenkamp e.a., 2006; Verba e.a., 1993; 1995). Recent kwantitatief onderzoek van Van Houweligen e.a. (2014: 49-51) heeft vergelijkbare uitkomsten: hoger opgeleiden zijn significant vaker maatschappelijk actief dan middelbaar en laagopgeleiden (met als enige uitzondering informele hulp, waarbij geen verschil is tussen middelbaar en hoogopgeleiden). Het zijn zulke onderzoeksbevindingen die de basis vormen voor de vrees dat de hedendaagse nadruk op actief burgerschap tot nieuwe sociale ongelijkheid tussen buurten leidt. Immers, de actievere groepen – hoger opgeleiden en autochtonen – wonen veelal in de meer welvarende delen van de stad, de minder actieve groepen – jongeren, lager opgeleiden en niet-westerse migranten – zijn sterk geconcentreerd in minder welvarende stadswijken.

Andere onderzoeksuitkomsten wijzen echter in een andere richting. Zo wordt betoogd dat het gangbare beeld dat vooral hoger opgeleide, blanke mannen maatschappelijk en politiek actief zijn wellicht klopt voor het klassieke vrijwilligerswerk of georganiseerde inspraaksessies, maar niet voor meer informele bewoners-

initiatieven in stadsbuurten. Zo vonden Tonkens en Verhoeven (2011: 33-35) dat in de door hen onderzochte Amsterdamse bewonersinitiatieven ook veel vrouwen, niet-westerse allochtonen, mensen met een lage of middelbare opleiding en met een laag inkomen actief zijn. Actieve burgerparticipanten uit dit onderzoek worden niet zozeer gekenmerkt door gedeelde achtergrondkenmerken, als wel door het feit dat ze veelal al lang in de buurt wonen, zich thuis voelen in de buurt en verwachten dat de buurt zich positief zal ontwikkelen. Bakker e.a. (2011) laten zien dat juist burgers met een gemiddeld opleidingsniveau (dus niet de hoogopgeleiden) relatief oververtegenwoordigd zijn bij buurtinitiatieven. Eerder kwantitatief onderzoek van Kullberg (2009: 220-222) bevestigt deze uitkomsten deels. Zij laat zien dat vooral paren met kinderen, mensen die langer dan elf jaar in de buurt wonen en degenen die de buurt als cohesief ervaren vaak vrijwilligerswerk in de buurt doen. Een andere opvallende uitkomst is dat mensen die veel verloeding in de buurt ervaren bovengemiddeld actief zijn. Dit laatste duidt op een heel ander aspect dat bepalend kan zijn of buurtbewoners al dan niet actief zijn: is er aanleiding om actief te zijn? Juist ontevredenheid en frustratie kunnen de aanleiding vormen dat bewoners van achterstandswijken actief worden in de buurt (vgl. Van Stokkom & Toenders, 2010: 113; Van de Wijdeven, 2012: 135).

Volgens Van der Zwaard en Specht (2013: 22) is het gangbare beeld dat vooral hoogopgeleiden, autochtonen en mensen van middelbare leeftijd maatschappelijk actief zijn mede ontstaan door onderrapportage van activiteiten door andere groepen. Zo zijn jongeren bij voorkeur actief in informele en kortstondige vrijwillige activiteiten; misschien rapporteren zij dit niet als vrijwilligerswerk. Ook allochtonen die binnen de moskee actief zijn, zien dit wellicht niet als vrijwilligerswerk, maar als religieuze plicht. Uitermark (2014) wijst ten slotte nog op een andere achtergrond van actieve burgerparticipatie in stadswijken. Refererend aan Sampson (2012) stelt hij dat het verschil in actieve bewonersparticipatie tussen buurten wellicht niet zozeer samenhangt met verschil in bewonerskenmerken, als wel met het institutionele weefsel van private initiatieven en verenigingen in een buurt. In buurten met een *traditie* van bewonersactiviteiten participeren bewoners meer dan in qua samenstelling vergelijkbare buurten zonder zo'n traditie. Zo constateren Van der Zwaard en Specht (2013: 32) met betrekking tot de Rotterdamse buurt het Oude Westen dat 'een rijk actieverleden blijktbaar een goede voedingsbodemp is voor actieve betrokkenheid van bewoners bij hun buurt: voor het vertrouwen dat je als bewoners het verschil kunt maken. (...) De gangmakers van de nieuwe bewonersinitiatieven of actiegroepen hebben vaak hun sporen verdiend in eerdere activiteiten in of voor de buurt of in ander vrijwilligersverband.'

Tegen de achtergrond van deze bespiegelingen en onderzoeksbevindingen onderzoeken we in dit artikel actieve burgerparticipatie in twee Rotterdamse buurten, Schiemond versus Lloydkwartier. Zoals het bovenstaande heeft duidelijk gemaakt, zien we in beide wijken diverse factoren die van invloed kunnen zijn op mate en aard van actieve burgerparticipatie. Enerzijds zou er in een sociaal kwetsbare wijk als Schiemond minder actieve burgerparticipatie zijn omdat de onderneme en organisatorische competenties van zijn bewoners gemiddeld gesproken

minder groot zijn dan in Lloydkwartier. Anderzijds wonen bewoners van Schie-
mond gemiddeld langer in de buurt, waardoor er wellicht meer gehechtheid aan
de buurt en een grotere publieke vertrouwdheid is. Ook zouden hooggeschoolde
burgers vaker actief zijn in formele vrijwilligersactiviteiten, maar zouden laagge-
schoolde wel actief zijn in informele buurtparticipatie. Ten slotte is er met alle
problemen in Schiemond voldoende aanleiding voor burgers om actief te worden
in de buurt. Kortom, de vraag is of bewoners van een sociaal zwakkere wijk als
Schiemond *echt* minder actief participeren dan bewoners van een typische mid-
denklassenwijk als Lloydkwartier. Verder hopen we door de gesprekken met
bewoners meer duidelijkheid te krijgen over wat bewoners van beide wijken zelf
aandragen als stimulans dan wel rem voor actief burgerschap in de buurt. Hierbij
hebben we in het bijzonder oog voor de rol van de overheid.

3 Het onderzoek

Op verzoek van de Rotterdamse Kenniswerkplaats Leefbare Wijken² hebben stu-
denten van de Hogeschool Inholland onder leiding van het lectoraat 'Dynamiek
van de stad' in de herfst van 2013 in totaal 120 kwalitatieve interviews afgeno-
men in beide wijken (58 in Schiemond, 62 in Lloydkwartier). Respondenten zijn
in beide buurten geworven op straat, bij winkels en in het buurthuis. De inter-
views, die ongeveer 20 minuten duurden, zijn met toestemming van de respon-
dent opgenomen en vervolgens letterlijk uitgetypt. Een studente van de afdeling
Sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) heeft vervolgens deze
data plus eigen interviews met professionele sleutelinformanten uit Schiemond
en/of Lloydkwartier gebruikt voor haar masterscriptie (Hoogmoed, 2013). In de
interviews zijn vragen gesteld over hoe respondenten de leefbaarheid in de buurt
(hier gedefinieerd als 'schoon, heel, veilig') percipiëren, wat zij zelf bijdragen om
de leefbaarheid van de buurt te verbeteren, en of ze méér zouden willen bijdragen
als ze daarbij ondersteund worden door de gemeente. Dit gebeurde met verschil-
lende vragen. Zo vroegen we respondenten of bewoners naar hun mening mee
moeten helpen om de buurt 'schoon, heel, veilig' te maken c.q. houden. Vervol-
gens werd gevraagd of respondenten zelf wel eens actie ondernemen om de buurt
'schoon, heel, veilig' te maken c.q. houden, en zo ja, wat ze dan doen.

4 De buurten en de respondenten

Zoals gezegd, verschillen de twee onderzochte buurten ondanks hun fysieke
nabijheid nogal van elkaar. Schiemond is een typische volksbuurt, gebouwd in de
jaren tachtig met flatgebouwen van drie tot vijf hoog. De bevolking van Schie-
mond is een mix van allerlei culturen en achtergronden, de meerderheid van de
bewoners is allochtoon. Rond de eeuwwisseling stond Schiemond bekend als een
vrij problematische wijk in Rotterdam. De buurt wordt gekenmerkt door veel
gezinnen met een achterstandspositie wat betreft hun inkomen, opleiding, werk

2 Zie www.kenniswerkplaats-leefbaar.nl.

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

Figuur 1 Schiemond versus Lloydkwartier



Schiemond



Lloydkwartier

en behuizing en veel bewoners hebben een taalachterstand. Lloydkwartier lijkt geenszins op Schiemond. Het is een nieuwe en vrij luxe wijk met veel koopwoningen en appartementen, waar vooral personen en gezinnen met een hoger opleidings- en inkomensniveau wonen.

Het verschil tussen beide buurten komt ook duidelijk naar voren uit het beeld van de geïnterviewde bewoners. Qua geslacht en leeftijd verschillen de respondenten uit Schiemond en Lloydkwartier niet zozeer. In Schiemond had echter de meerderheid van de respondenten (60%) een allochtone herkomst, terwijl de respondenten in Lloydkwartier in meerderheid (71%) autochtonen waren. Bijna de helft (45%) van de respondenten in Schiemond was alleenstaande of alleenstaande ouder. Bijna driekwart van de respondenten in Lloydkwartier (72%) leefde samen met een partner (al dan niet met kinderen). Ruim 40% van de respondenten in Schiemond had hooguit basisonderwijs of middelbaar onderwijs afgerond, 60% van de respondenten in Lloydkwartier had een academische of hbo-opleiding achter de rug. Bijna alle respondenten in Schiemond woonden in een (sociale) huurwoning, in Lloydkwartier had twee derde van de respondenten een koopwoning. Een laatste kenmerk van de respondenten betreft hun woonduur in de buurt. Respondenten uit Schiemond woonden gemiddeld veel langer in de buurt dan die uit Lloydkwartier (16 versus 5 jaar), hetgeen niet verwonderlijk is aangezien het Lloydkwartier pas sinds 2009 bewoond is.

Aangezien beide buurten (het ‘oude’ Schiemond en Lloydkwartier) volgens de Rotterdamse buurtindeling formeel tot dezelfde buurt (Schiemond) behoren, zijn er weinig buurtgegevens beschikbaar over beide delen van de buurt. Beschikbare gegevens³ laten zien dat het aandeel autochtonen onder onze respondenten wat hoger is dan gemiddeld in de buurt (slechts 14% van de bewoners van Schiemond is autochtoon tegen 68% in Lloydkwartier). Qua leefsituatie vormen onze respondenten wel een redelijke afspiegeling van de bewoners van beide buurten: in Schiemond is 63% van de bewoners alleenstaand of eenoudergezin, in Lloydkwartier bestaat de helft (52%) van de bewoners uit stellen (al dan niet met kinderen).

3 Gegevens ter beschikking gesteld door Wim van der Zanden (OBI, gemeente Rotterdam).

Dat Schiemond een wijk met een lage sociaaleconomische status is, blijkt ten slotte uit het hoge aandeel bijstandsontvangers (23% tegen slechts 1% in Lloydkwartier). We kunnen concluderen dat onze respondenten een redelijke afspiegeling van de bewoners van beide delen van de buurt vormen, zij het dat we relatief wat veel autochtone bewoners in Schiemond hebben geïnterviewd.

5 Schoon, heel, veilig in de buurt

In deze paragraaf beschrijven we hoe schoon, heel en veilig Schiemond en Lloydkwartier zijn in de ogen van onze respondenten. De respondenten uit beide buurten blijken hierover zeer verschillend te denken. Respondenten uit Lloydkwartier vinden hun buurt significant vaker schoon, heel en veilig dan respondenten uit Schiemond. Respondenten uit beide buurten vinden het belangrijk in een schone buurt te wonen (bijv. dat er geen zwerfafval op straat ligt). *‘Dat er bijvoorbeeld geen spullen naast de prullenbakken staan. Dat het afval er gewoon wordt ingegooid’*, aldus een respondent uit Schiemond. Volgens veel respondenten uit Schiemond schort het hieraan in de buurt: *‘Van de gemeente ruimen ze vaak genoeg op, maar de mensen zelf pleuren alles op de grond.’* Wel zien velen de afgelopen jaren een verbetering in hoe schoon de buurt is. Volgens een sleutelinformant van het cluster Stadsbeheer komt dit zowel door de toegenomen aandacht van de gemeente als door bewoners zelf: *‘Misschien komt het een beetje door onze inzet, de voorlichting, misschien een beetje van reiniging en misschien doordat er meer klachten worden ingediend.’* Bewoners van Schiemond zouden meer dan voorheen verantwoordelijk en betrokken zijn bij de buurt.

Heel anders is de perceptie in Lloydkwartier: vrijwel alle respondenten (88%) die wij hier spraken, vinden dat het een schone buurt is. Natuurlijk zijn er altijd wel verbeterpunten. Zo geven sommige respondenten aan het fijn te vinden als de buurt af zou worden gebouwd: *‘Ik vind het heel schoon en netjes. Ik vind het alleen jammer dat die wijk niet afgebouwd wordt.’* Sommige ondervraagde bewoners vinden de buurt ‘niet schoon’ vanwege afvalresten op straat: *‘Afen toe liggen daar blikjes bier, maar ja waar vind je dat nou niet.’* Opmerkelijk is dat waar in Schiemond vooral andere bewoners verantwoordelijk worden geacht voor het veroorzaken van vuil op straat, bewoners van Lloydkwartier stellen dat zij er samen voor zorgen dat de buurt schoon is en blijft: *‘Ik denk dat het door de bewoners komt, die houden het zelf netjes.’* Volgens sleutelinformanten van de gemeente heeft dit te maken met de bewoners van beide wijken. In Schiemond zeggen bewoners vooral wat er in de buurt gedaan moet worden, in Lloydkwartier ondernemen ze eerder zelf actie.

We vroegen de respondenten ook of ze hun buurt veilig achten. Ook hier weer grote verschillen in de antwoorden: respondenten uit Lloydkwartier vinden hun buurt significant vaker veilig dan respondenten uit Schiemond. Bijna een kwart (23%) van de respondenten uit Schiemond karakteriseert hun buurt als onveilig. Nu heeft Schiemond een geschiedenis van straatprostitutie (vanwege de in 2005 gesloten tippelzone bij de nabijgelegen Keileweg), drugsoverlast, inbraken in

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

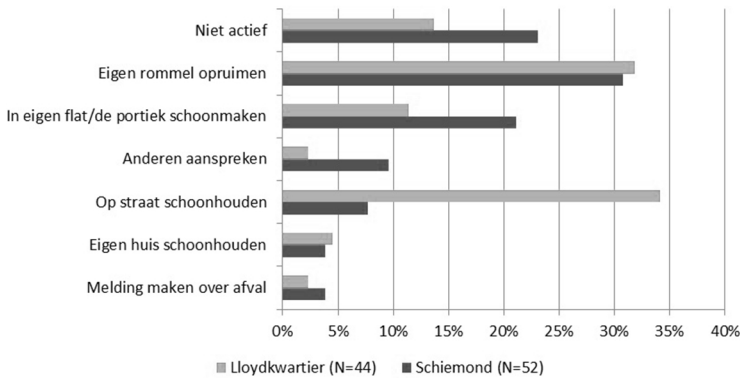
auto's en huizen, et cetera, maar sinds enkele jaren krijgt de buurt een ruime voldoende op de Rotterdamse veiligheidsindex. Dat desondanks zoveel respondenten de buurt onveilig achten, komt wellicht door een dodelijk schietincident in de buurt kort voordat onze interviewers de wijk introkken. Vooral vrouwen in Schiedmond vinden de buurt niet veilig. Als reden hiervoor wijzen ze op het aantal delicten in de buurt: *'Ik vind het hier niet veilig, moet ik zeggen, want bij mij is al twee keer ingebroken.'* Verder noemen ze het ontbreken van toezicht, de verkeersveiligheid of de bewonerssamenstelling in de buurt: *'De samenstelling van de bewoners. Het is natuurlijk sociale woningbouw en ze stoppen iedereen er maar in die aan de onderkant van de samenleving verkeert.'* Overigens zegt toch ruim twee derde van de respondenten uit Schiedmond dat ze hun buurt veilig vinden.

In Lloydkwartier vinden vrijwel alle respondenten (91%) dat het een veilige buurt is. De geringe onveiligheidsgevoelens in de buurt worden waarschijnlijk veroorzaakt doordat hier ook minder delicten plaatsvinden. Daarnaast wijzen respondenten op de aanwezigheid van een politiebureau in de buurt, de afwezigheid van hangjongeren en op de aard van de bewoners zelf: *'Ik denk de buurtbewoners zelf... ze zijn sowieso altijd alert.'* De enige factor die hier voor onveiligheid in de buurt zorgt, is het verkeer.

6 Actieve bewoners

De vraag is echter of, en zo ja, op welke manier bewoners van beide buurten zelf actief zijn om de leefbaarheid van hun buurt te verbeteren. Ondernemen ze eigen activiteiten op het gebied van schoon, heel en veilig? Zo ja, welke? En wat verwachten ze nog van de overheid op dit vlak? Als het om schoon en heel gaat, blijkt de meerderheid van de respondenten in beide buurten op een of andere manier zelf actief te zijn. Driekwart van de respondenten in Schiedmond zegt wel eens activiteiten te ondernemen om de buurt schoon en heel te houden. Ze ruimen vooral hun eigen rommel op of maken de eigen flat of portiek schoon: *'Ja ik doe het in mijn flat, maar buiten de flat niet echt hoor.'* Sommige bewoners (10%) spreken anderen aan wanneer rommel of afval niet wordt opgeruimd: *'Ja ik let op. Als iemand rommel maakt zeg ik er wel wat van, al heeft dit niet altijd effect.'* Vooral bewoners die al tien jaar of langer in de buurt wonen, zeggen vaker dat ze actief zijn in de buurt.

Veel respondenten uit Lloydkwartier zeggen de buurt schoon te houden door zelf niets op straat te gooien: *'Gewoon, niet echt iets op de grond gooien ofzo.'* Bovendien zeggen respondenten uit Lloydkwartier niet alleen de eigen portiek of flatgalerij schoon te houden, maar ook de straat. *'Ja, als ik iets zie liggen of iets zie vallen. Tuurlijk, ben ik toch bij de prullenbak. Ja, niet te moeilijk om het effe weg te gooien',* zo zegt een van hen. Volgens sleutelinformanten van het cluster Stadsbeheer is dit typerend voor de bewoners van Lloydkwartier: *'Het is een aparte buurt, het is mooi, netjes en dat willen mensen graag zo houden.'* Bewoners zijn meer met een schone omgeving bezig: *'[A]ls ze de deur uitstappen en een propje zien liggen, [zullen ze] dit*

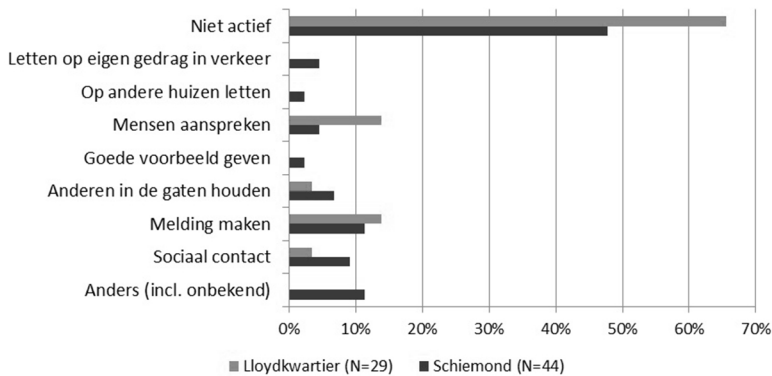
Figuur 2 Activiteiten bewoners schoon & heel (N=96)

oppakken en het in de vuilnisbak gooien. Dat is volgens mij het verschil: ben je er mee bezig of ben je er niet mee bezig.'

Het meest opvallende in figuur 2 is echter dat er, anders dan verwacht, geen significant verschil is in de mate waarin respondenten uit beide wijken zeggen wel of niet actief te zijn op het vlak van schoon en heel in de buurt. Bewoners van Schiemond zeggen wel iets vaker 'niet actief' te zijn dan bewoners van Lloydkwartier, maar het verschil is statistisch niet-significant (chikwadraat, one-sided >0,1). Het enige significante verschil tussen de antwoorden van respondenten uit beide buurten betreft het schoonhouden van de straat. Respondenten van Lloydkwartier doen dit significant vaker dan respondenten uit Schiemond (chikwadraat, one-sided <0,01). Nu zou deze opmerkelijke uitkomst ('geen verschil in participatie tussen beide buurten') er het gevolg van kunnen zijn dat we in Schiemond toevallig veel hoogopgeleiden hebben gesproken, die vaker participeren dan laagopgeleiden. Dit lijkt echter niet het geval te zijn. Van alle actievelingen in Schiemond (36 personen) hadden er slechts zeven (19%) een hbo- of wo-opleiding (tegen 15% van alle respondenten in Schiemond).

We vroegen de respondenten ook of ze zelf activiteiten ondernemen voor de veiligheid in de buurt (figuur 3). Opvallend is dat twee derde van de respondenten in beide buurten zegt dat veiligheid ook een zaak van bewoners is. Veiligheid creëren doe je met elkaar: *'Sowieso, anders gaat het moeilijk denk ik. Het ligt niet alleen aan de politie, maar ook aan de bewoners zelf.'* Wel zegt men dat dit moeilijker is door de grote diversiteit in de buurt: *'Met elkaar moet je dat natuurlijk kunnen doen. Maar dat komt ook omdat je elkaar niet verstaat en dat maakt het allemaal moeilijker. Voor hun ook natuurlijk. Ze hebben teveel culturen erin gestopt.'* Respondenten die op het vlak van veiligheid geen taak voor bewoners zien, zeggen dat dit de verantwoordelijkheid van de politie is: *'Het gevaar vind ik altijd als mensen dat gaan doen dat ze voor eigen rechter gaan spelen. Ik denk dat dat een politietak is.'* Anderen durven zelf geen actie te ondernemen om de veiligheid in de buurt te verbeteren: *'Nee. Dan ben ik bang dat ze ja... Van waar bemoei jij je mee, weet je wel? Of wie ben jij?'*

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

Figuur 3 *Activiteiten bewoners veilig (N=73)*

Ondanks dat veel respondenten vinden dat veiligheid mede de verantwoordelijkheid van bewoners is, zijn veel minder mensen zelf actief voor een veilige buurt. Ongeveer de helft van de respondenten uit Schiemond onderneemt geen activiteiten om de buurt veilig te houden. Bij de 22 respondenten die op dit vlak wel eens actie ondernemen, variëren de acties van contact met kinderen om hun te leren wat goed of fout is via het melding maken van dingen en het in de gaten houden van anderen tot aan het beveiligen van het eigen huis. In Lloydkwartier onderneemt ongeveer een op de drie respondenten wel eens actie om de buurt veilig te houden, zoals het melding maken bij de politie als iets niet in de haak is of mensen aanspreken in geval van regelovertreding. Een enkeling zegt in geval van vakantie wel eens op het huis van de burens te passen en zich in ieder geval zelf sociaal te gedragen op straat: *‘Ja, ik probeer af en toe met anderen een beetje zo vriendelijk te zijn op straat. Andere mensen groeten of zo of praatje te maken misschien. Misschien werkt dat ook een beetje...’*

Als het om burgerparticipatie voor veiligheid gaat, blijkt er wel een significant verschil te zijn in de antwoorden van respondenten uit beide wijken. Respondenten uit Schiemond zijn significant vaker actief als het om veiligheid gaat dan respondenten uit Lloydkwartier (chikwadraat, one-sided $<0,1$). Deze uitkomst is verrassend. Immers, eerder onderzoek over actieve burgerparticipatie laat vrij stelselmatig zien dat juist hoogopgeleide en werkende individuen vaker deelnemen aan actieve burgerparticipatie dan laagopgeleide mensen zonder werk. Daarom verwachtten we dat juist bewoners uit Lloydkwartier (meer hoger opgeleiden, meer werkenden) vaker actief zouden zijn dan bewoners uit Schiemond. Ook hier hebben we gecheckt of deze uitkomst er wellicht het gevolg van is dat we in Schiemond veel actieve hoogopgeleide respondenten geïnterviewd zouden hebben. Dit is echter niet het geval: 17% van de actievelingen in Schiemond heeft een hbo- of wo-opleiding tegen 18% van alle respondenten die de vraag of ze actief zijn, beantwoord hebben. In Lloydkwartier lag het aandeel hoogopgeleiden onder de actievelingen aanmerkelijk hoger (58%).

Onze uitkomsten gaan ook in tegen eerdere assumpties van Van der Zwaard en Specht (2013) en van Kleinhans en Bolt (2010). Volgens Van der Zwaard en Specht zouden bewoners van 'kwetsbare' buurten (veel overlast, onveiligheid, veel verloop van bewoners, grote etnische diversiteit in de buurt) zich minder zelf inzetten voor de veiligheid in de buurt dan bewoners van minder kwetsbare buurten. Kleinhans en Bolt wijzen op een belangrijke subjectieve factor: de perceptie van bewoners van de (ernst van) problemen in hun buurt en hun inschatting van de mogelijkheden er iets aan te kunnen doen, zijn van invloed op de mate van actieve burgerparticipatie. Maar ook om deze redenen zouden we verwachten dat bewoners van Lloydkwartier vaker actief zouden zijn dan bewoners van Schiemond. Immers, bewoners van Lloydkwartier ervaren minder onveiligheidsgevoelens en er zijn ook minder incidenten dan in Schiemond.

Desondanks is er, althans als het om veiligheid gaat, meer burgerparticipatie in Schiemond dan in Lloydkwartier. Dit kan allerlei oorzaken hebben. Bewoners van Schiemond wonen gemiddeld veel langer in de buurt en kennen elkaar daardoor wellicht beter dan bewoners van Lloydkwartier. Wellicht leidt deze 'publieke familiariteit' (Blokland, 2009) ertoe dat burgers in Schiemond vaker actief zijn. Een andere factor kan de tijdbesteding van bewoners zijn. Doordat er in Lloydkwartier meer werkenden zijn, zijn er overdag minder mensen aanwezig in de wijk en op straat. Schiemond telt meer niet-werkenden. Wellicht zijn er daardoor meer mensen op straat, die actief kunnen ingrijpen als er iets gebeurt (het principe van 'ogen op straat'; vgl. Blokland, 2009). Een andere mogelijke verklaring waarom er in Schiemond als het om veiligheid gaat meer burgerparticipatie is dan in Lloydkwartier, is dat er in Schiemond veel grotere problemen zijn op dit vlak, die om actieve inzet van bewoners vragen. Tot slot speelt de (recente) geschiedenis van bewonersparticipatie in Schiemond hierbij wellicht een rol. De grootste woningcorporatie in Schiemond (Woonbron) heeft de afgelopen jaren veel geïnvesteerd om de leefbaarheid van Schiemond te verbeteren en ook om bewoners actief te krijgen op dit vlak.⁴ Wellicht heeft dit zijn vruchten afgeworpen.

7 Conclusie

Dit onderzoek over actief burgerschap en leefbaarheid in twee Rotterdamse wijken heeft al met al verrassende uitkomsten. Waar we verwachtten dat er in het sociaal zwakkere Schiemond minder actieve burgerparticipatie zou zijn dan in het welgestelde Lloydkwartier, blijkt dit niet het geval. Als het om schoon en heel gaat, zijn de respondenten uit Schiemond niet minder vaak actief dan respondenten uit Lloydkwartier. Als het om veiligheid in de buurt gaat, is het aandeel actieve respondenten in Schiemond zelfs hoger dan in Lloydkwartier. We hebben gecheckt of deze uitkomsten er het gevolg van kunnen zijn dat we in Schiemond toevallig veel hoogopgeleide respondenten gesproken hebben, maar dit is niet het

4 Vgl. de presentatie van Gladys Mitchell, projectleider van de Rotterdamse wooncorporatie Woonbron in Schiemond, over haar activiteiten in de wijk: www.kenniswerkplaats-leefbaar.nl/bijeenkomst-verkoop-van-corporatiewoningen-en-de-leefbaarheid-van-wijken/#more-539.

geval. Onze uitkomsten zijn verrassend gezien alle speculaties dat de nieuwe nadruk op actieve burgerparticipatie tot nieuwe ongelijkheid tussen stadswijken zou leiden. Burgerinitiatieven zouden floreren in buurten met weerbare en vaardige burgers en een krachtig sociaal weefsel, terwijl bewoners van kwetsbare wijken minder zouden participeren, hoewel daar juist het meest behoefte is aan actieve burgerparticipatie (het 'Mattheus-effect'). Kennelijk spelen er in een wijk als Schiedmond andere factoren die actieve burgerparticipatie in de buurt bevorderen. Mogelijk speelt een rol dat bewoners gemiddeld al langer in Schiedmond wonen en dat daardoor een zeker gemeenschapsgevoel, of in ieder geval 'publieke familiariteit' (Blokland, 2009), is ontstaan dat bevorderlijk is voor actieve burgerparticipatie. Of misschien is het zo dat bewoners zich door de omvang en aard van de problemen in Schiedmond, anders dan in Lloydkwartier, wel gedwongen voelen om zelf actief op te treden, zeker als het gaat om de veiligheid in de wijk. Lloydkwartier kent volgens onze respondenten minder problemen op het vlak van veiligheid, zodat er ook minder reden is om actief te zijn op dit vlak. Tot slot speelt de (recente) geschiedenis van bewonersparticipatie in Schiedmond hierbij wellicht een rol. De pogingen van woningcorporatie Woonbron om burgers van Schiedmond actief te betrekken bij de leefbaarheid in de buurt, hebben kennelijk vruchten afgeworpen.

Hoe dit ook zij, uit ons onderzoek blijkt niet dat vooral bewoners van welgestelde stadsbuurten zich actief inzetten voor de leefbaarheid van de wijk, terwijl bewoners van sociaal zwakkere buurten zoals Schiedmond het laten afweten. Ons onderzoek in Schiedmond en Lloydkwartier logenstrafte daarom eerdere studies en beschouwingen die tot zulke uitkomsten kwamen. Eerder sluiten onze onderzoeksbevindingen aan bij de opmerkingen over actief burgerschap van Van der Zwaard en Specht (2013). Ook zij constateerden dat migranten en lager opgeleiden misschien anders, maar niet minder actief zijn dan autochtonen en hoger opgeleiden. Ook plaatsten zij kanttekeningen bij de stelling van andere onderzoekers dat de hedendaagse nadruk op actief burgerschap tot nieuwe sociale ongelijkheid zou leiden, omdat bewoners van 'betere' buurten meer actief zouden zijn met bewonersparticipatie dan bewoners van 'mindere' buurten, waar actief burgerschap juist zo hard nodig is. Zoals zo vaak blijkt het in werkelijkheid complexer te liggen.

Wel moeten we, tot slot, op de beperkingen van ons onderzoek wijzen. Ten eerste hangen onze uitkomsten wellicht samen met de specifieke casus die we hier onderzochten. Mogelijkerwijs komen bewoners van wijken als Schiedmond wel in actie als de leefbaarheid en veiligheid van de wijk in het geding is, maar niet of minder als het om andere kwesties gaat, zoals informele zorg in de buurt en andere buurtactiviteiten. Ten tweede is dit artikel een beperkte casestudy in twee Rotterdamse wijken. Wellicht zijn onze uitkomsten de resultante van de specifieke situatie in een of beide buurten; we kunnen dat op basis van dit onderzoek niet uitsluiten. Het lijkt daarom zaak om na deze verkennende studie over actief burgerschap in twee Rotterdamse wijken dezelfde vraag aan te pakken in een groter, kwantitatief onderzoek over actief burgerschap in alle Rotterdamse wijken,

waarbij meer gestructureerd kan worden nagegaan of er verschillen tussen buurten zijn in de omvang en aard van bewonersparticipatie, en zo ja, of die samenhangen met bepaalde buurtkenmerken (welstand, gemiddelde woonduur, etnische diversiteit, geregistreeerde overlast en criminaliteit, etc.) dan wel met de individuele kenmerken en capaciteiten van bewoners. Dit onderzoek is al in voorbereiding.

Literatuur

- Bakker, J., B. Denters & P.-J. Klok, 'Welke burger telt mee(r) in de doe-democratie?', *Beleid en Maatschappij*, 2011/ 4, p. 402-418.
- Blokland, T., *Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad*, Amsterdam: 2009.
- Dekker, P. & J. de Hart, *Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk*, SCP, Den Haag: 2009.
- Denters, B., E. Reimink, M. Boedeltje & P. Geurts, 'Politieke gelijkheid bij diverse vormen van electorale en non-electorale politieke participatie', R. Andeweg & J. Thomassen (eds.), *Democratie doorgelicht. Het functioneren van de Nederlandse democratie*, Leiden: 2011, p. 119-137.
- Denters, B., E. Tonkens, I. Verhoeven & J. Bakker, *Burgers maken hun buurt*, Platform 31, Den Haag: 2013.
- Engbersen, G. & R. Engbersen, *Van buurtbarbecue naar buurtinfrastructuur. Corporaties en het veranderend sociaal domein*, Amsterdam: 2014.
- Hoogmoed, K., *Leefbaarheid in Schiedmond en Lloydkwartier. Actief burgerschap vergeleken in twee Rotterdamse buurten*, masterscriptie Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid (GVB), Erasmus Universiteit Rotterdam, Afdeling Sociologie, Rotterdam: 2013.
- Houwelingen, P. van, A. Boele & P. Dekker, *Burgermacht op eigen kracht. Een brede verkenning van ontwikkelingen in burgerparticipatie*, SCP, Den Haag: 2014.
- Hurenkamp, M., E. Tonkens & J.W. Duyvendak, *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar burgerinitiatieven*, Universiteit van Amsterdam/NICIS Institute, Amsterdam/Den Haag: 2006.
- Kleinmans, R. & G. Bolt, *Vertrouwen houden in de buurt. Verval, opleving en collectieve zelfredzaamheid in stadsbuurten*, NICIS Institute, Den Haag: 2010.
- Kullberg, J., 'Burgerinitiatief in de woonbuurt', P. Dekker & J. de Hart, *Vrijwilligerswerk in meervoud. Civil society en vrijwilligerswerk*, SCP, Den Haag: 2009, p. 216-236.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), *Actieplan Krachtwijken. Van Aandachtswijk naar Krachtwijk*, VROM/WWI, Den Haag: 2007.
- Sampson, R.J., *Great American city. Chicago and the enduring neighbourhood effect*, Chicago: 2012.
- Specht, M., *De pragmatiek van burgerparticipatie. Hoe burgers omgaan met complexe vraagstukken omtrent veiligheid, leefbaarheid en stedelijke ontwikkeling in drie Europese steden*, Vrije Universiteit, Amsterdam: 2012.
- Stokkom, B. van & N. Toenders, *De sociale cohesie voorbij. Actieve burgers in achterstandswijken*, Amsterdam: 2010.
- Tonkens, E. & I. Verhoeven, *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en bewoners. Een onderzoek naar bewonersinitiatieven in de Amsterdamse wijkaanpak*, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam: 2011.

Erik Snel, Kim Hoogmoed & Arend Odé

- Uitermark, J., 'De zelforganiserende stad', *Essays Toekomst van de Stad*, Raad voor de Leef-omgeving, Den Haag: 2012, p. 5-9.
- Uitermark, J., *Verlangen naar Wikitopia*, oratie Erasmus Universiteit Rotterdam, Rotterdam: 2014.
- Verba, S., K.L. Schlozman, H. Brady & N.H. Nie, 'Citizen activity – Who participates – What do they say', *American Political Science Review*, 1993/2, p. 303-318.
- Verba, S., K.L. Schlozman & H.E. Brady, *Voice and equality. Civic voluntarism in American politics*, Cambridge: 1995.
- Verhoeven, I. & R. Tonkens, 'Bewonersinitiatieven. Partnerschap tussen burgers en overheid', *Beleid en Maatschappij*, 2011/4, p. 419-437.
- Vermeij, L., P. van Houwelingen & J. de Hart, 'Verantwoordelijkheid voor de eigen buurt', V. Veldheer, J. Jonker, L. van Noije & C. Vrooman (eds.), *Een beroep op de burger. Minder verzorgingsstaat, meer eigen verantwoordelijkheid. Sociaal en cultureel rapport 2012*, SCP, Den Haag: 2012, p. 254-276.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *De verzorgingsstaat herwogen. Over verzorgen, verzekeren, verheffen en verbinden*, Amsterdam: 2006.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR), *Vertrouwen in burgers*, Amsterdam: 2012.
- Wijdeven, T. van de, *Doe-democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*, proefschrift Tilburg University, Delft: 2012.
- Zwaard, J. van der & M. Specht, *Betrokken bewoners, betrouwbare overheid. Literatuurstudie voor de Kenniswerkplaats Leefbare Wijken*, KWP, Rotterdam: 2013.